

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

8-9

КОРИШЋЕЊЕ ДИЈАЛЕКАТСКИХ ПОЈЕДИНОСТИ У НАСТАВИ НАШЕГ ЈЕЗИКА

На први поглед рекло би се да дијалектологија нема и не може имати неког значајнијег утицаја на наставу матерњег језика у средњој школи. Ова грана науке о језику, међутим, ипак има некаквог, макар и посредног, удела у настави. Хоћу да то овом приликом покажем.

1

Пре свега, очевидно је непходно бар ученике виших разреда гимназије упознати са основним чињеницама о нашим дијалектима. Овог је мишљења и проф. др Мило Стевановић. У својој Граматици српскохрватског језика за више разреде гимназије проф. Стевановић је, на пример, у уводном делу дао сажет преглед наших дијалеката. Нема никакве сумње да, када говоримо о дијалектологији у вишим разредима средње школе, на првом месту мислимо на то да ученике треба упознати са делом српскохрватске језичке територије на дијалекте и са најглавнијим особинама дијалеката српскохрватских. Разуме се: питањима из дијалектологије не може се у настави поклањати много времена, али је свакако потребно пружити ученицима основна знања. Колики обим ових обавештења треба да буде, проф. Стевановић је јасно показао.

Основна је ствар у овоме послу да се избегне шаблон, да се другим речима, покаже реална вредност познавања дијалекатске шароликости нашега језика. Разуме се да притом треба истицати чињеницу да су уствари у питању дијалекти једнога, српскохрватског језика.

Најбољи начин да се ученицима практично покаже шта значе и како изгледају дијалекатске разлике несумњиво би било демонстрирање текстова помоћу грамофонских плоча или магнетофонске траке. То, међутим, нису у могућности да настави пруже све наше школе. Приступачније средство претстављају писани текстови. Треба изабрати такве текстове који успешно запремају ученикову пажњу. На некој песми, на пример, Марина Франичевића из његових чакавских збирки, наставник ће моћи да прикаже суштинске особине чакавскога дијалекта. Исто тако се кајкавоки дијалекат може показати ученику помоћу кајкавских стихова нашег знаменитог књижевника Милоша Крлеже.

2

Сем овога, међутим, има једно конкретније поље рада где дијалектологија долази до примене. Обавештења, наиме, о дијалектима наставник не може занемарити ни при обради дела појединих наших писаца. У делима Матавуља и Ћипика, Његоша и Љубише, Сремца и Станковића, наставници ће наћи знатну количину материјала који се мора ученицима осветлити и са дијалектолошке тачке гледишта. У језику самих ових писаца или у језику њихових јунака има знатан број карактеристичних дијалекатских појединости које у много случајева за само дело значе више него што би се у први мах могло рећи. Врло често писац, да би што рељефније извајао неку своју личност, уноси у језик те личности карактеристичне дијалекатске црте и тиме управо и постиже жељену пластичност. Указујући на такве појаве, наставник у исто време омогућава ученику да се упозна са особинама говора одређеног краја а, исто тако, шири знање учениково добивено на предавањима из теорије књижевности о пишчеву стваралачком методу. У свему томе, дакле, своју помоћ може да пружи и дијалектологија.

3

Постоји, међутим, још једно и то врло пространо поље рада које недвосмислено обавезује наставника да познаје дијалектологију нашега језика.

Не говори се у свим крајевима правилним књижевним језиком. Не треба очекивати да ће ученици из краја чији говор знатно отступа од књижевног језика једноставно и без тешкоћа научити да говоре књижевним језиком само на тај начин што ће их наставник путем предавања упознати са градивом које је предвиђено програмом. Посао наставника у таквом случају много је сложенији. Наставник, пре свега, мора добро да зна све оне особине говора једног таквог краја које отступају од књижевног језика и да на њих непрекидно указује ученицима, исправљајући их и учећи језичкој правилности. Интервенција наставника у томе правцу мора да буде стална, неуморна. Ту је одговорност васпитања изванредно велика. Посао је тај врло тежак, али је то несумњиво један од најпlemenитијих задатака наставника српскохрватског језика. Тај задатак наставник ће успешно обавити само ако сâм добро зна дијалектологију.

Да наведем неколико примера.

Нема никакве сумње да је многи наставник који предаје у крајевима где се говори тзв. призренско-тимочким дијалектом чуо од својих ученика где кажу да г у ви-

дим, да гү дам, место да је видим, да јој дам. Наставник ће, разуме се, знати у чему је ствар: особина је пре свега јужноморавског говора овог дијалекта да датив-акузатив једине личне заменице 3 л. ж. рода гласи гү. Неопходно је да он и ученицима скрене пажњу на све то.

Исто тако ће наставници који раде у крајевима где се говори тзв. косовско-ресавским дијалектом свакако чути од својих ученика где место старији говоре старији, место није—неје и сл. Наставник зна да у оваквим случајевима у екавском изговору нашег књижевног језика њ није замењен са *e* већ са *u*, па ће у том правцу и усмерити своју интервенцију.

Тешко је, даље, претпоставити да наставници који раде у Војводини нису имали прилике да од својих ученика чују облике као што су трчиду, причаду и сл. У војвођанским говорима у 3 рл. праес. врло је чест наставак -ду код глагола свих врста. То тако није у књижевном језику и наставник је обавезан да ученику скрене пажњу.

Наставници који раде на штокавском јекавском терену често ће од својих ученика чути облике типа ћерати, ћевојка и сл. С обзиром да ово нису књижевни јекавски облици наставник ће, очевидно, саветовати ученицима да употребљавају правилне књижевне облике тјерати, дјевојка.

Ако се код ученика са кајкавске дијалекатске територије деси да употребе облике футура несвршених глагола по типу бум копал и сл., — свакако је неопходно да наставник објасни ученицима да овакав тип футура I не одговара суштини савременог српскохрватског књижевног језика и да је стога код образованих људи недопустив.

Нема, најзад, сумње да ће се код ученика са чакавске дијалекатске територије често чути облици као јуди, јубав место људи, љубав јер се у чакавском сонант љ замењује сонантом ј. Још се чешће може чути инструментал једине именица женског рода по типу са сестром, рүкон и сл. место са сестром, рүком и сл. И у оваквим случајевима неопходна је интервенција наставника.

Изнео сам неколико карактеристичних примера. Таквих случајева на терену је знатно више. У свему томе једно је јасно: без доброг познавања наших дијалеката наставник не може правилно усмерити своју делатност. Нема никакве сумње да је и ово један, можда и најзначајнији, вид учешћа дијалектологије у настави матерњег језика у средњој школи.

Берислав Николић